

MAGYAR NYELVŐR

139. ÉVF.

*

2015. OKTÓBER–DECEMBER

*

4. SZÁM

Száz éve született Lőrincze Lajos

Lőrincze Lajos életműve és öröksége

*„porában is áldott kiért
és ezerszer áldott ki által
akár a szív fölött a vért
szembefeszült a másvilággal”*

(KÁNYÁDI SÁNDOR:
Magyar történelmi pillanatokra.
Lőrincze Lajos emlékére. 1993;
részlet)

Lőrincze Lajos munkásságát, valamint munkásságának hatását három fejezetben foglalom össze: 1. Mit műveltem? – Lőrincze Lajos vallomások önéletrajza nyomán; 2. Mit művelt? – életműve objektív tükörben. – 3. Mit műveltek vele? – Lőrincze Lajos hatása, öröksége.

1. Mit műveltem? – Lőrincze Lajos vallomása

Lőrincze Lajos akár ironikusnak vehető *Mit műveltem?* címmel összegzi életművét a *Nyelvünk és Kultúránk* című folyóiratban: „Elgondolkoztam, hogy miért is tudom *hitelesen* csinálni, amit csinálok. 1. Szeretem a munkámat. 2. Hiszek abban, amit csinálok s amit mondok. 3. Mindig az igazság érdekel, azt szeretném feltárni, és 4. érthetően, vonzóan átadni. Hogy más is úgy higgye. 5. Tárnyilagos voltam és vagyok, az elfogultságok, dogmák ellen harcolok. De azért *nem teljesen elfogulatlanul*. Nem egyforma számomra minden nyelv” (Lőrincze 1999: 30). Tudományosan megalapozott népszerű ismeretterjesztő stílusát pedig ekként foglalta össze: „Sikerült olyan formát kialakítani, amely szórakoztatva tanít, egyesíti a nyelvi, irodalmi, művelődési tanulságokat, olyan szemléletet elfogadtat-

ni, amely távol áll az elvakult sovinizmustól, hagyományörző, de a nyelvi fejlődést megértő s nyitott a nyelvi szépségek iránt” (Lőrincze 1999: 30–31). Tisztes és hiteles ars poetica.

Lőrincze Lajos számos alkalommal és helyen vallott életéről, munkásságáról, ezekből – talán minden nyelvészünknel jobban – kirajzolódik élete, személyisége. Tudható, hogyan lett nyelvész: „Nyelvész én nem úgy lettem, hogy egyszer csak megvilágosodott: márpedig csak az lehetek [...] Inkább a sorsom hozta úgy: olyan helyen születtem, hogy már második gimnazista koromban szentgáli dialektusban készíthettem el egyik iskolai írásbelimet. Első egyetemi szemináriumi dolgozatomat Laziczius Gyulának írtam a szentgáli tájszavakról. Emlékszem tanárom mosolyára: »De jó földszagú példái vannak« – dicsérte meg, amint nem magamnak, hanem földijeimnek köszönhetek” (Lőrincze 1993: 36). A *Megnől az ember szíve* című, utolsó, életében megjelenő kötetéből (Lőrincze 1993) bőven idézhetünk példákat nyelvészi, emberi magatartásáról. Érzékletesen mutatja be a pápai kollégisták „kapcsolattartó” szokásait; például az összetetegeződés körülményes ceremóniáját. Ha egy fölsőbb osztályos barátságba került a fiatalabbal, mellékesen megjegyezhetette: „Nem köll engem magázni...” Vagy történhetett körülményesebben: „Hát Lőrincze úr, mink mikor egyezünk meg? – Hát, Süle úr, amikor gondolja. – Akár most is? – Akár most is. – Hát akkor szervusz, Lőrincze úr! – Szervusz, Süle úr!” (Lőrincze 1993: 98). 1957-ben vagy 1958-ban Lőrincze Lajos a Mártírok útján találkozott Veres Péterrel: „Péter bácsit ismertem még egyetemista koromból; később is gyakran találkoztunk, mert tagja volt a Nyelvművelő Bizottságnak, s szorgalmas olvasója, levelezője a Magyar Nyelvőrnek. Elkísértem egy darabig, jó volt vele beszélgetni. Egyszer csak megállt a járdán, szembe fordult velem, s azt mondta kedvesen: Tudod, Lajos, szeretem benned, hogy te nem tegezel vissza. Nem is való az. Te tudod a tiszteséget...” (Lőrincze 1993: 98).

Veres Péterhez kapcsolható a „népben, nemzetben való gondolkodás” nyelvi szerkezet. Ezt Lőrincze így gondolja tovább egy vallomásában: „A »nyelven, népben való utazás« szinte állandó lételememmé vált” (Lőrincze 1993: 174). A „népben, nemzetben való utazás” egyik eredője és jele volt nyelvjárásias beszéde. Egy ideje nagyon érzékeny a nyelvészet a nyelvi diszkriminációra, és eseteket sorolnak fel a nyelvjárásiaság durva kirekesztésére. Lőrincze személyes példája igazolja, hogy az ellentéte is igaz: a nyelvjárásias (esetében: dunántúli) beszéde teljes elfogadásra talált minden esetben, a Rádióban is. „Nekem – emlékezetem szerint – senki se mondta Pápán, hogy baj van a beszédemmel, hogy csúnyán, parasztosan beszélek” (Lőrincze 1993: 69). Lőrincze Lajost általában dicsérték „édes dunántúli nyelvéért”, ahogy írja: „a dunántulizmus vagy mondjuk hazai kiejtéssel, rövid *u*-val: a dunántulizmus nekem egész életemben csak öröm forrása volt”. Első nyilvános sikerét is ezzel aratta: 1939-ben az egyetemi kiejtési versenyen szerepelt, nem kis mértékben ennek köszönve Kodály Zoltán barátságát (Lőrincze 1993: 144). A „népben, nemzetben való utazás” végigkíséri az életét: kezdve a szülőföldtől, Szentgáltól, amelynek tájaihoz, szavaihoz oly sokszor visszatér; említi, élesztgeti, gyűjti és ápolja ezeket a tájszavakat, nyelvi szokásokat. A következő jelentős állomás életében Pápa és a híres kollégium, ahol remek tanárok, iskolatársak, a magyar és európai tudomány várja. A következő

meghatározó élmény pedig a másik kollégium, az Eötvös Kollégium. Bekapcsolódik a falukutató mozgalomba. A nyelvjáráskutatás és a nyelvművelés azután végigkíséri életét. Talán ő az első olyan nyelvészünk, aki beutazza az egész magyar nyelvterületet (a nyelvatlasz-gyűjtéssel az egész Kárpát-medencét, később, immár az Anyanyelvi Konferencia képviselőjeként az európai és amerikai magyar diaszpórát). A *Megnől az ember szíve* című könyvének címe egy parasztember (adatközlő) mondása – éppen Lőrincze útjaira vonatkoztatva: Egy bukovinai parasztember Baranyában egyszer ezt kérdezte tőle: „Tanár úr, volt-e már Erdélyben?” Voltam. „Hát Moldvában volt-e?” Voltam. „Hát errefelé volt-e?” Voltam. „Szép. Szép dolog. Szép dolog – mondta. – Szép tájakat megismerni, emberekkel találkozni. *Megnől az ember szíve*” (Lőrincze 1993: 29). A „nép, nemzet” összekapcsolása a *Nyelvében él a nemzet* szállóigénkben valósul meg, ez alighanem a magyar nyelvművelő hagyományok egyik leggyakrabban idézett mondata. Egy irodalmi lapbeli vitához kapcsolódva Lőrincze így módosítja-bővíti ki a szállóigét: *Nemzetben él a nyelv*. „A nyelv, magyar nyelvünk valóban legfőbb kincsünk, közösségszervező, összetartó erő. *Összetartozástudatunknak, magyarságunknak nemcsak legfőbb jele, szimbóluma, hanem tényezője is*. De ahogy a nyelv *összetartója* a közösségnek, ugyanúgy a közösség (csoport, nép, nemzet) is *megtartója* a nyelvnek. A közösségben, népben, nemzetben él a nyelv. Kívüle nagyon nehezen” (Lőrincze 1993: 169). Lőrincze Lajost szólásban is megörökítették. A *Lőrincze csókoltassa* – mondják tréfásan annak, aki valamilyen nyelvi hibát ejt. Neve folklorizálódott: igét is gyártottak belőle: *lőrincézik*. Békés István a *Legújabb magyar anekdotakincs* (1966: 273) című könyvében megjegyzi: „Lőrincze Lajos körül egész kis anekdotakör keletkezett. Az édes anyanyelvünk iránti érdeklődést, de az érdeklődés felkeltésének avatott művészetét is dicséri, hogy a jeles nyelvtudós családi neve – úgyszólván – köznévvé lett.”

2. Mit művelt? – Lőrincze Lajos munkássága

Tudományos munkájának homlokterében előbb a földrajzinév-kutatás, majd az MTA Nyelvtudományi Intézetének (terv)feladatai között szereplő munkák álltak: 1. a nyelvatlaszgyűjtés, 2. a nyelvművelő munka. Ez utóbbi két részre oszlik: (a) elvi-elméleti alapvetések és (b) gyakorlati nyelvművelő tevékenység. Lőrincze Lajos Pais Dezső tanítványa volt. Először a földrajzi nevek iránt érdeklődik (*Földrajzi neveink élete*, 1947, *Földrajzinév-gyűjtésünk múltja, jelen állása és feladatai*, 1949). Majd részt vesz az intézet által szervezett nyelvjárási gyűjtésekben itthon és határainkon kívül is. Ehhez kapcsolódik a Benkő Loránnal közösen készített kötet: a nyelvjáráskutatás 150 éves múltjának bibliográfiája (1951). „Lőrincze igen aktív gyűjtő volt: 76 magyarországi, 22 romániai, 12 jugoszláviai, 4-4 ausztriai és szovjetunióbeli településen, azaz összesen 118 kutatóponton végzte el a gyűjtést” – írja Kiss Jenő (2005: 37). A *magyar nyelvjárások atlasza* (1968–1977) Lőrincze munkájának eredménye is. Szülőföldjéhez kapcsolódó történeti tájnyelvi gyűjtését (mondhatni „szentgáli tájnyelvi szótárát”) időse korában adták ki (Lőrincze 1989).

Lőrincze Lajos nem „pusztán” nyelvművelő volt, hanem elméleti szakember is. Kevésbé hangsúlyozzák, hogy elméletileg is megalapozta a nyelvművelést. Ennek első változata az 1951-ben rendezett nyelvművelő konferencián tartott beszéde, amelyben elhatárolódott az előző korszak nyelvművelésétől, és új utat jelölt ki a korszerű nyelvművelésnek (a korszak elvárásainak megfelelően Sztálint is idézte) (Lőrincze 1953a). Lőrincze Lajos volt a *Nyelvművelő kézikönyv* első munkaközösségének a vezetője (1962), majd munkaköri változások miatt a kézikönyv Grétsy László és Kovalovszky Miklós szerkesztésében jelent meg (1980, 1985), de Lőrincze Lajos elvi felfogása a legalapvetőbb címszavakban érvényesült, például: nyelvi tervezés; nyelvművelés; nyelvművelő babonák; nyelvszokás és nyelv norma; nyelvtan és nyelvi norma; nyelvtudomány és nyelvművelés; nyelvvaltozás, nyelvfejlődés, nyelvromlás stb. Ugyanezen elvek fogalmazódnak meg az *Emberközpontú nyelvművelés* (1980) című ismeretterjesztő könyvének *Szemlélet, módszer* című bevezető tanulmányaiban (a többi népszerű ismeretterjesztő nyelvművelő írás), valamint *Nyelvművelés* című Fábián Pállal közösen írt egyetemi jegyzetében is. Lőrincze *Mai nyelvművelésünk főbb kérdései* címmel a következő gondolatmenet szerint foglalta össze elméletét (a legtöbb fejezetet a *Nyelvművelő kézikönyvből* átemelt címszó alkotja, de itt folyamatosan követhető kifejtésben): 1. A nyelvművelésről általában, 2. Nyelvvaltozás, nyelvfejlődés, nyelvromlás, 3. A nyelvi normáról általában, 4. Nyelvszokás és nyelvi norma, 5. A nyelvi norma egyéb meghatározói, a) Egyéni ízlés és nyelvi norma, b) Nyelvérzék és nyelvi norma, c) Logika és nyelvi norma, d) Célszerűség és nyelvi norma, e) Író és nyelvi norma, f) Tájnyelv és nyelvi norma, g) Jóhangzás és nyelvi norma, h) Nyelvtan és nyelvi norma, 6. Az idegen szavak, 7. Nyelvművelésünk módszere, 8. Nyelvtudomány és nyelvművelés, 9. Nyelvművelő babonák (Fábián 1980, valamint Lőrincze fejezete változatlan formában: Tátrai 1990).

Elméleti munkásságnak egyik kifejező példája a *Hogyan vitázzunk, hogyan vitázzunk?* című, előbb a Magyar Nyelvőrben több részben, majd külön kiadványként is megjelent elemzése a befejezett melléknévi igenév állítmányi használatáról (Lőrincze 1985). Ebben a jelzett, sokat reflektált szerkezetípussal kapcsolatban előbb a nyelvhasználat tényeit (nyelvszokás, szépirodalom, a nyelvészek véleményét stb.) veszi sorra, majd megvizsgálja a szerkezet kialakulását. Véleményének kimondása előtt figyelembe veszi az analógiás esetek nyomását (kényszerét), valamint bizonyos esetekben a szerkezet célszerűségét is, példákat hoz, szétválasztja a szerkezetről alkotott véleményekben, kritikákban a részgazságokat és a tévedéseket. Tanulmányában, ahogy azt akkoriban a nyelvművelőtől elvárták, elmondja véleményét a *Mi a teendő?* kérdésében is. De ezzel még nem ér véget az elméleti munka. Egy zárófejezetben (*A nyelvművelés dialektikája*) általános elveket is megfogalmaz, például ezt: „A nyelvi jelenségek megítélésében tapasztalható nézet- és véleménykülönbségek legfőbb forrása a nyelv életének, változásainak dialektikája, az, hogy a nyelv életfolyamataiban egymással ellentétes erők, törekvések érvényesülnek, s ezeket a tendenciákat nem egyformán értékeljük; érvényesülésüket az egyik ember gátolja, a másik támogatja, vagy legalábbis tudomásul veszi” (Lőrincze 1985: 52). Ez a gondolatot a legtöbb társadalmi jelenség működése igazolja. Voltaképpen ezért van annyi vita a nyelv (és minden más) körül.

A név- és nyelvjárástudományi munka, a nyelv művelés elméleti alapozása mellett Lőrincze Lajos munkásságának harmadik és talán legkiterjedtebb vonulata a gyakorlati nyelv művelő munka volt. Ebbe sorolhatjuk a kisebb tanulmányokat, írásokat tartalmazó munkákat, például: *Nyelv és élet*, 1953b, *Nyelvőrségen*, 1968), és *Édes anyanyelvünk* (1961. 1. és 2. kiadás, 1972, harmadik, javított kiadás). Utolsó, halálának évében megjelent kötete kisebb írásait, emlékezéseit, beszédeit tartalmazza (Lőrincze 1993). Tanítványai, munkatársai később számos köszöntővel, válogatott írásainak gyűjteményével (Graf [szerk.] 1999), bibliográfiájának összeállításával és kiadásával (Balogh Ferencné 1998) ápolták emlékét. Születésének 90. évfordulójára a Magyar Nyelvőr különszámot jelentetett meg (2005), születésének 100. évfordulóján konferenciákkal, számos megemlékezéssel és egy újabb emlékkötettel tisztelegtek munkássága előtt.

Lőrincze Lajos életművéhez tartozik szerkesztői tevékenysége is. Csaknem negyven éven át szerkesztette a Magyar Nyelvört (1954–1993), és bár tudjuk, hogy ebben voltak segítői (például Szende Aladár), de azért a lap színvonalát Lőrincze Lajos is garantálta. Lőrincze Lajos ott volt az *Édes Anyanyelvünk* című nyelv művelő-ismeretterjesztő lap megszületésénél is (a szerkesztőbizottság elnöke lett). A hazai nyelv művelést a rádió hatására Kárpát-medenceivé szélesíthette, később pedig az *Anyanyelvi konferencia* mozgalmának vezetőjeként, elnökeként (1970–1992) világméretűvé, 1945 óta először megszólítva a világon szétszóródott, diaszpórában élő (emigrált) magyarságot.

Kétségtelenül Lőrincze Lajos volt a 20. század talán legismertebb és legnagyobb hatású nyelvésze. Ezt részben személyes vonzerejének, azon belül kedvesen tanáros stílusának, szép, nyugodt, dunántúli ízü beszédének, valamint a korszak legfontosabb médiájának, a rádióknak köszönheti. A Halász Gyula által alapított, de igazából Lőrincze Lajos által felfuttatott *Édes anyanyelvünk* című rádióműsornak 1952-től egészen haláláig, 1993-ig volt a „hangja”, gazdája. (A műsor 1994-től Balázs Géza, Bencédy József, Deme László, Fábrián Pál, Grétsy László és Szathmári István közreműködésével egészen 2007-ig élt. Közben ennek anyagából is megjelent egy kötet *Kedves hallgatóm!* címmel Kövesdy Zsuzsa [2003] szerkesztésében.) De sokszor szerepelt az akkoriban fölfutó Magyar Televízióban is. Lőrincze Lajost minden bizonnyal vonzotta a média erejéből támadt népszerűség, ám akik ismerték, tudják, hogy mindvégig nagyon szerény, csendes ember maradt. Számos anekdota él róla, például az, amikor az 59-es tömött vilamoson hangosan ráköszönt valaki, rögtön leszállt, és egy másik szerelvényrel ment tovább.

3. Mít műveltek vele? – Lőrincze Lajos hatása, öröksége

Lőrincze Lajos kétségtelenül a legtekintélyesebb és legnagyobb hatású nyelv művelő volt a második világháború utáni évtizedekben – egészen a rendszerváltozásig (haláláig). Az ötvenes évek elején szokásos (kötelező?) fordulatok nála is fel-felbukkannak, és még később is beszüremkedik egy-egy politikai felhang az írásaiba (például az aczéli kultúrpolitika jelszava), ám ezek a lényegen nem vál-

toztatnak: elvi-tudományos (és hozzáteszem: erkölcsi) alapon folytatta a nyelv-művelést, és ezt ma is példamutatóan vonzó és toleráns stílusban tette – ahogy az egy korszerű ismeretterjesztő tudóshoz illik. Olyan korban igyekezett szolgálni és fenntartani az összetartozás-tudatot jelentő magyar nyelv ügyét, amikor az nem volt a hivatásos ideológia része. Vagyis sokkal inkább „ellenszélben” cselekedett, „ahogy lehet”.

A Lőrincze Lajos halála utáni években bontakozott ki a magyar nyelvtudományban a korábbi (szocializmus kor, szovjet rendszerbeli) nyelv-művelés kritika, amely egyúttal nyelv-művelés-ellenesség is párosult, és elbizonytalanította a közvéleményt is. A viták fő csomópontjai: a nyelvészet, a nyelvi norma meghatározása, a deskriptív-preskriptív jellege, valamint a magyar nyelvnek (Trianon következményeként) az úgynevezett állami változatai és a magyarországi köznyelv (sztenderd) viszonya. Ebben a kontextusban Lőrincze Lajos munkássága is „az egységesítő kommunista nyelv-művelés” (Sándor 2003: 400; 2015: 268), sőt még általánosabban a „nyelvi diktatúra” tárgykörébe került (Sándor 2015). Bár Sándor Klára Lőrincze szerepét kétségtelenül – például Bárczi Gézáéhoz képest – pozitívabbnak ítéli meg. A szerző kiemeli az *Emberközpontú nyelv-művelésben* (1980) megjelenő politikai utalásokat is. Összegzésül ezt írja: „Lőrincze könyvének csekély volt a tényleges hatása. Sokan hivatkoztak rá, többen mesterüknek is neveztek, még többen nyilvánítják magukat követőjének, de Lőrincze szemlélete és alapelvei nem tudtak behatolni a nyelv-művelő gyakorlatba. A Lőrinczére való hivatkozás legitimációs eljárás, hiszen kétségtelenül a korszak legtekintélyesebb és legnépszerűbb nyelv-művelője volt, de a gyakorlat sokkal inkább a Bárczi által is képviselt régi és rigorózus hagyományokat követte. A korszak nyelv-művelése lényegében az 1951-es programhoz igazodott, alapelve az egységesség maradt, és az azzal nyelvszemléletét tekintve azonos, s így jól összehangolható nyelv-központú irányzathoz: hiszen mindkettő erősen központosító politikai ideológia terméke volt” (Sándor 2015: 274–5). A rendszerváltozás utáni időszak sok tekintetben a korábbi eszmék, ideológiák megkérdőjelezése, sőt tagadása lett. Lőrincze Lajos emléke halványodik, de azt nem állíthatjuk, hogy munkássága pusztán legitimációs eljárás lenne a mai nyelv-művelőknek. Elveit, nézeteit, attitűdjeit sokan átvették, tanították és tanítják. Mindenképpen Lőrincze nyomán (is) újult meg a nyelv-művelés. Részben kifejlődött többféle felfogása: kommunikációs, érték-központú, stílusközpontú, művelődésközpontú, antropológiai nyelvészeti meg-alapozottságú stb., részben több szintje alakult ki: nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelv-művelés, nyelvvédelem. S ha már az adott szinten helyez-zük el a különféle felfogásokat, véleményeket, akkor sok esetben értelmetlen is a vita, mert a laikus nyelvvédő álláspontját nem föltétlenül érdemes összekeverni a nyelvstratégiával.

Lőrincze Lajos és a szocializmus kori nyelv-művelés jelentőségét a történelmi szempontok figyelembevételével értékelem nyelvstratégiámban (Balázs 2001: 78, 79, 84, 86–7, 100 stb.), valamint nyelv-művelési vitairatomban (pl. Balázs 2005a: 35). Lőrincze Lajos munkásságának említése mellett összefoglaló gondolatom a következő: „A nyelv-művelés olyan korszakokban is hangsúlyozta és ébren tartotta a nemzeti kultúra, nyelv, identitás fontosságát, amikor a „hivatalos”

politikai nézetek ezt egyáltalán nem támogatták, sőt – olykor – káros nacionalizmusnak ítélték, üldözték” (Balázs 2001: 105). Pomogáts Béla lírai emlékezésében a rendszerváltozás szellemi előkészítői közé helyezi Lőrincze Lajost: „Lőrincze Lajosnak nemcsak a hangját, nemcsak a dunántúli szülőföld dallamát mindvégig megőrző hanglejtését ismerték széles körben, hanem a személyét is: baráti figyelmességét, ellentéteket áthidaló diplomáciai készségét, engesztelő szeretetét, amely az evangéliumi szellemiséget képviselte egy olyan világban, amelyet máskülönb a politikai akarat tartott hatalmában, és ez az akarat nem ismerte a szeretetet, csupán az érdeket. Lőrincze Lajos az anyanyelvi mozgalom vezető egyéniségeként sok száz vagy ezer magyar tudóst, tanárt, lelkészt, írórt ismert meg szerte a nagyvilágban. Mindenütt képviselni tudta az anyanyelvi kultúra védelmének ügyét, a nemzeti szolidaritást, azt a »magyar–magyar« párbeszédet, amely nemcsak a földrajzilag szétszóródott és politikailag megosztott magyarság önmagára eszmélésének volt a kerete, hanem új »beszédmódot« is kezdeményezett. »Beszédmódot«, amelynek az egymás iránt tanúsított figyelem és türelmesség szabta meg a törvényeit: olyan készségek és tulajdonságok, amelyek a demokrácia értékvilágához kötődnek, és így a magyarság nemrég lezajlott történelmi sorsfordulatát készítették elő” (Pomogáts 1999: 10–1).

Lőrincze Lajos munkásságának tömör összegzését adja Graf Rezső (1999: 12–7) egy kisebb tanulmányban. Mint írja, a magyarságközpontú és egységes nyelvpolitika folytatásának programját hagyta ránk örökölni. Ennek jellemzői: (1) A nyelvtudomány szakmai kérdései mellett mindig nemzeti ügynek tekintette a nyelvművelő munkát. (2) Vallotta, hogy az anyanyelv köt össze bennünket: itthon élőket és a haza határain kívülre rekedteket. (3) Azt hirdette, hogy az anyanyelv az alapja nemzettudatunknak, a magyarsághoz való tartozásunknak minden helyzetben, minden korban. (4) Munkásságát mindig (nyelv)politikai tevékenységnek is tekintette, és akkor is folytatta, amikor törekvéseit bizonyos körök esetenként bizalmatlansággal fogadták nemcsak itthon, hanem a szomszédságban és Nyugaton is. (5) A nyelvhasználatvaló tudatos törődést különleges nemzetmentő mozgalomban minősítette a 20. századi történelmünk sajátos alakulása miatt; mert az anyanyelv megőrzését a magyarság jövője, fennmaradása egyik nélkülözhetetlen zálogának hitte és tartotta. (6) E szándékának következetesen tanújelét adta több mint négy évtizedes munkássága során tanácskozásokon, előadásokban vagy a határokat is átívelő katedrójáról: rádiós ötperceiben. Munkásságának lényegét a következő címszavakban lehet összefoglalni: (1) Összekötő kapocs: „Több is a mi anyanyelvünk, mint kifejező vagy közvetítő eszköz. Nekünk ez a nyelv, amelyben leginkább érezzük a szavak varázsát, jelentésük finom árnyalatait; a szavakkal ezen a nyelven tudjuk csak igazán pontosan, biztonságosan magunkat kifejezni. Ez árasztja az otthon melegét, ez köt össze bennünket múltunkkal, történelmünkkel.” (2) Közösségszervező erőforrás: „Magyar nyelvünk valóban legfőbb kincsünk, összetartó erő. Összetartozásunknak, magyarságunknak nemcsak legfőbb jele, szimbóluma, hanem tényezője is. De ahogy a nyelv is megtartója a közösségnek, ugyanúgy a közösség (csoport, nép, nemzet) összetartója a nyelvnek. A közösségben, népben, nemzetben él a nyelv.” (3) A szülőföldhöz való tartozás: „Nem cél, hanem eszköz a szülőföldhöz való kapcsolódás erősítéséhez, a magyarságtudat

elmélyítéséhez: a nép és a föld kultúrájának, jelenének és múltjának megismeréséhez.” (4) Nyelvvédelem: „Sohasem szabad elfeledkezni arról, hogy a nyelvi leépülés mögött a kisebbségi ember élete, sorsa, leépülése is ott van előzményként, indító okként, magyarázatként. A nyelvvédelem, a nyelvmegeőrzés, a nyelvápolás tehát a kisebbségi életben fokozottan politikai kérdés. Nem véletlen hát, hogy sokszor szélsőséges indulatokkal jár együtt.” (5) Viták: „Voltak, vannak és nyilván lesznek is viták elvi kérdésekről és a részletekről is. De ezek a viták nem tették és teszik kérdésessé, amit bizonyítani próbáltam: nyelvünk, kultúránk, hagyományaink szeretete, ápolása nem másodlagos kérdés társadalmunkban és művelődési politikánkban.” (6) Közös felelősség: A viták során a megoldások keresése” mindannyiunk feladata: íróké, irodalomtörténészeké, történészeké, néprajzosoké – s a nyelvészeké is”; „...nem feledkezhetünk meg annak a két alapvető közösségnek a felelősségéről sem, amelyek minden ember életére tudatformáló hatásúak [...] már a kezdetektől, ezen belül az anyanyelvhez való kötődésnek alakulásában is: a családról és az iskoláról” (Gráf Rezső 1999: 12–7).

Lőrincze Lajosról mérvadó nyelvészek vannak jó véleménnyel. Benkő Loránd (2005: 13): „Lőrincze Lajos a múlt század második felének legkiválóbb hazai nyelvészei között tartandó számon.” Tolcsvai Nagy Gábor (2005: 72) így értékeli munkásságát: „Lőrincze tevékenysége nem szigorúan vett tudományos munka volt, hanem annál több: folyamatos közösségi önértelmezés és önértékelés.”

*

Lőrincze Lajos emléke méltó a megőrzésre. Három iskola viseli a nevét, és ezzel is őrzi emlékét. A veszprémi Eötvös József Könyvtárban és Szentgálon emlékszoba, utóbbi helyen ma már szobor is őrzi emlékét. Vácott emléktáblát állítottak tiszteletére. Íróasztala és néhány személyes tárgya a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumában található. 2015-ben a 49. magyar nyelv hete megnyitóján, Pápan, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának esszékonferenciáján Széphalomban, a magyar nyelv napján a Petőfi Irodalmi Múzeumban és a Pesti Vigadóban rendezett állami ünnepségen is megemlékeztek róla. Születésnapján, november 24-én a Nemzeti Örökség Intézete koszorúzott a Farkasréti temetőben található sírjánál. Halálakor Kányádi Sándor versben emlékezett meg róla, 2015-ben Szilvási Csaba tisztelte meg egy költeménnyel, amely nyelvészeti munkásságára is reflektál. Az *Édes Anyanyelvünk* című folyóirat és a Magyar Rádióban naponta hallható *Tetten ért szavak* című ötperces nyelvi műsor (amely részben az Édes anyanyelvünk folytatásának is felfogható) az év folyamán több alkalommal is megemlékezett Lőrincze Lajosról, ez utóbbi műsorban korábbi felvételekről hangját is felidéztek. A 100 éves ünnepségek bizonyították, hogy hatása ma is él.

SZAKIRODALOM

Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. MTA, Budapest.

Balázs Géza 2005a. „*A magyar nyelv elé mozdításáról...*” Vitairat a nyelvművelésért. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Balázs Géza 2005b. Lőrincze után... *Magyar Nyelvőr* 129: 3–8.

- Balogh Ferencné 1998. *Lőrincze Lajos. Emlékezés és bibliográfia*. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém.
- Békés István 1966. *Legújabb magyar anekdotakincs*. Gondolat, Budapest.
- Benkő Loránd 2005. Lőrincze Lajossal. *Magyar Nyelvőr* 129: 11–5.
- Graf Rezső (vál. és szerk.) 1999. *Anyanyelv és nemzet. Lőrincze-breviárium*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest.
- Graf Rezső 1999. *Lőrincze Lajos öröksége*. In: Graf Rezső (vál. és szerk.) 1999: 12–7.
- Grétsy László és Kovalovszky Miklós (szerk.) 1980, 1985. *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 2005. Lőrincze Lajos és a nyelvjáráskutatás. *Magyar Nyelvőr* 129: 36–9.
- Kövesdy Zsuzsa (vál. és szerk.) 2003. *Kedves Hallgatóim! Válogatás a Magyar Rádió Édes anyanyelvünk című műsorából*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos (szerk.) 1953a. *Nyelvművelésünk főbb kérdései*. (Tanulmánygyűjtemény.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos 1953b. *Nyelv és élet*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos 1964. *Nyelvművelő levelek. Az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének levelesládájából*. Szerk.: Ferenczy Géza és Ruzsiczky Éva. Gondolat, Budapest.
- Lőrincze Lajos 1968. *Nyelvőrségen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos (szerk.) 1972. *Édes anyanyelvünk*. Harmadik, javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos 1980. *Emberközpontú nyelvművelés*. Magvető, Budapest. (Gyorsuló idő.)
- Lőrincze Lajos 1980. Mai nyelvművelésünk főbb kérdései. In: Fábíán Pál (szerk.): *Nyelvművelés*. Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest, 57–116.
- Lőrincze Lajos 1985. *Hogyan vitázunk, hogyan vitázzunk?* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 162.)
- Lőrincze Lajos 1989. *Bilingválizáció. Szógyűjtemény Szentgál XVII–XIX. századi nyelvéből*. Szerk. és vál.: Balogh Ferencné. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém.
- Lőrincze Lajos 1993. *Megnől az ember szíve. Barátok – emlékek – találkozások*. Új Horizont, Veszprém.
- Lőrincze Lajos 1999. Mit műveltem? (Önéletrajz.) In: Graf Rezső (vál. és szerk.) 1999: 18–31. (Első megjelenése: *Nyelvünk és Kultúránk* 1995: 91–2.)
- Magyar Nyelvőr 2005. 129. évfolyam. *Emlékszám Lőrincze Lajos születésének 90. évfordulójára*. Felelős szerkesztő: Keszler Borbála.
- Pomogáts Béla 1999. Lőrincze tanár úr. In: Graf Rezső (vál. és szerk.) 1999: 9–11.
- Sándor Klára 2003. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 381–410.
- Sándor Klára 2015. Diktatúra a nyelvben. In: Gaál Zsuzsanna (főszerk.): *Nyelvészet, művészet, hatalom. Írások Tóth Szergej tiszteletére*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 263–75.
- Tátrai Szilárd (szerk.) 1990. *Nyelvművelés*. Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. A cselekvés hitelessége. *Magyar Nyelvőr* 129: 70–2.

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE BTK

Mai Magyar Nyelvi Tanszék